

De önskade och oönskade specialidrottseleverna

Antagningsreglerna för den nya gymnasiala idrottsutbildningen är tydligt elitinriktade. De elever som inte redan presterar exkluderas. Samtidigt vet vi att det är mycket svårt att identifiera talanger i den åldern och att det i hög grad är den fysiska mognaden som är avgörande.

Stefan Lund
Fil.Dr, lektor
Institutionen för pedagogik,
psykologi och idrottsvetenskap,
Linnéuniversitetet

DEN SVENSKA gymnasieskolan ska åter reformeras. De förändringar som följer med den nya gymnasiereformen, Gy 11, kommer på ett genomgripande sätt att förändra elevers generella möjligheter att utöva ämnet specialidrott. I reformtexterna som pekar ut de förändringar som ska genomföras beskrivs den tidigare idrottsutbildningen vara alltför omfattande, vidlyftig och ensidigt relaterad mot elevers efterfrågan. I regeringens direktiv till utredarna av en ny gymnasieskola ges en bild om att den ordinarie gymnasieutbildningens kvalitet har försämrats och att det till viss del beror på gymnasieskolornas möjligheter att utforma lokala kurser, inriktningar och specialutformade program (1). Lokalt utformade idrottsutbildningar utgör en del i denna problembeskrivning. I Gy 11 påpekas vidare att skolorna använder idrott som ett sätt att locka till sig ungdomar som saknar de faktiska förutsättningarna att bli elitidrottare. Detta vill regering och riksdag göra något åt. Den gymnasiala idrottsutbildningen ska regleras, kvalitetssäkras och göras mer likvärdig.

”Skillnaden mot idag är att även dessa utbildningar bör vara föremål för nationell kvalitetskontroll, något som många remissinstanser välkomnar. Dessutom bör alla utbildningar tillstyrkas av Specialidrottsförbunden och vara av tydlig elitidrottskaraktär – det får inte endast vara fråga om nationella program med mer idrott än vanligt i syfte att tillgodose enskilda elevers önskemål.” (2)

Nya nationella kursplaner i specialidrott inrättas och parallellt med riksidrottsgymnasierna (RIG) införs en ny

elitidrottsutbildning, Nationellt godkända idrottsutbildningar (NIU). Det är inom dessa båda utbildningsprogram som ämnet specialidrott fortsättningsvis kan genomföras. Kompletterande idrottsutbildningar finns att tillgå för allmänt idrottsintresserade ungdomar. Dessa kan läsa fördjupningskurser i ämnet idrott och hälsa inom sitt individuella val som omfattar 200 gymnasiepoäng. Den här artikeln kommer dock endast att handla om ämnet specialidrott och de elitinriktade idrottsutbildningarna. Syftet är att synliggöra hur den utbildningspolitiska retoriken kategoriserar elever som önskade eller oönskade för deltagande i ämnet specialidrott samt relatera dessa definitioner mot vad vi känner till om talangidentifikation och talangutveckling.

Gy 11 i korthet

I propositionen *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan* (2) vill regeringen göra gällande att nuvarande gymnasieutbildning inbjuder eleverna till att välja hobbykurser, till exempel idrott, istället för att fördjupa sig i väsentligheter som språk, matematik eller naturvetenskapliga ämnen. Likaså är man kritisk till utvecklingen av specialutformade program (exempelvis idrottsprogram). Ökningen av specialutformade program är oroande, menar regeringen, eftersom den nationella likvärdigheten inte kan garanteras:

”Enligt regeringens mening är det av stor betydelse att gymnasieskolan utformas så att utbildningsutbudet är kvalitetssäkrat, överblickbart och att elevernas rätt till likvärdig utbildning tillgodoses.” (2)

Skolors möjlighet att utforma lokala kurser i specialidrott och specialutformade idrottsprogram utgår i den nya gymnasieskolan. Eleverna kommer fortsättningsvis att kunna välja mellan tolv yrkesprogram och sex högskoleförberedande program. Det är inom dessa program som RIG och NIU ska bedrivas. De nationellt godkända idrottsutbildningarna ska ha en etablerad samverkan med specialidrottsförbunden samt prövas och godkännas av Skolverket. RIG och NIU kommer att få liknande former och innehåll. Båda utbildningsformerna ska kunna sökas av alla elever (nationellt frisök) och ha en tydlig elitinriktning, där skolor och specialidrottsförbund ges rätt att göra urval av elever på idrottslig grund. I den nya gymnasieförordningen

”I propositionen vill regeringen göra gällande att nuvarande gymnasieutbildning inbjuder eleverna till att välja hobbykurser, till exempel idrott, istället för att fördjupa sig i väsentligheter som språk, matematik eller naturvetenskapliga ämnen.”

framgår detta syfte väldigt tydligt: ”Den sökande som anses ha bäst förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen ska ges företräde vid urval till utbildningen” (3). En konsekvensändring görs alltså i skollagstiftningen där skolorna ges rätt att anta elever på idrottsliga meriter.

RIG och NIU har i grunden en omfattning på 400 poäng (individuellt val och programfördjupningskurser) och ska kunna kombineras med yrkesprogram och högskoleförberedande program. I den tidigare gymnasieskolan hade elitidrottsutbildningar en betydligt större omfattning, generellt 500 till 700 gymnasiepoäng specialidrott inom ordinarie programstruktur. Detta är svårt att förena med en av regeringens huvudintentioner om att elever i högre omfattning än tidigare ska nå utbildningsmålen inom det gymnasieprogram som de går. De

idrottsutbildningar som kräver mer tid än vad som ryms inom ordinarie programstruktur kan använda möjligheten till utökat program (2). Vid behov kan skolor och specialidrottsförbund utöka RIG- och NIU-utbildningarna med 300 poäng under tre eller fyra år. Inom exempelvis de riksrekryterande längdskidåkningsutbildningarna praktiseras redan i dag den fyraåriga lösningen.

De kompetenta och de irrationella

Mot bakgrund av ovanstående presentation kan vi dra slutsatsen att Gy 11:s båda elitidrottsutbildningar, dit elever antas på grundval av sina tidigare idrottsprestationer, lägger liten vikt vid det stora intresse som gymnasieelever i tidigare årskullar visat för att utveckla sig inom sin specialidrott. Under framför allt 2000-talet har den gymnasiala idrottsutbildningen expanderat kraftigt. Under år 2010 utövade ungefär var tionde gymnasieelev specialidrott och sjuttiofem procent av Sveriges kommuner har någon form av idrottsutbildning (4). Det finns elitidrott, motionsidrott och ledarskapsprogram i olika varianter och med olika omfattning. Eleverna ges möjlighet att utöva sin specialidrott under två eller fler tillfällen i veckan. En stor andel elever som i dag befinner sig inom någon form av gymnasial idrottsutbildning ges inte dessa möjligheter inom Gy 11.

I enlighet med dessa utbildningspolitiska idéer kommer elever som baserar sina utbildningsval på ett stort idrottsintresse, drömmer om att en dag bli elitidrottare och emotioner om att utvecklas inom sin idrott, eller kanske enbart valt idrottsutbildning för att avlasta sina övriga gymnasiestudier, att exkluderas i den nya gymnasieskolan. Inom den utbildningspolitiska retoriken görs gällande att ett ansvar tas för just dessa kategorier av elever. Det är dessa irrationella elever, som saknar de objektivt fastställda förutsättningarna för elitidrottande, som Gy 11 menar är i behov av styrning mot andra för dem mer lämpliga alternativ. Det är helt i linje med den utbildningspolitiska retorik som avspeglas i detta sammanhang: Varje elev efter sina förutsättningar och tidigare visade idrottsprestationer. De elever som inte når upp till specialidrottsförbundens

Den tonåring som vill gå på ett specialidrottsgymnasium i framtiden måste visa att han eller hon kan prestera. Regeringen vill höja utbildningarnas kvalitet och nationella likvärdighet.

Referenser

1. Dir. 2007:8 Kommittédirektiv: en reformerad gymnasieskola. Stockholm. Utbildningsdepartementet.
2. Proposition 2008/09:199 Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan. Stockholm. Utbildningsdepartementet. s. 89-96.
3. SFS 2010:235 Svensk författningssamling: förordning om ändring i gymnasieförordningen 1992:394. Stockholm. Utbildningsdepartementet. s. 8.
4. Lund, S. Idrottsutbildning och utbildningsreformer: en kartläggningsstudie av Sveriges gymnasiala idrottsutbildning. Stockholm. Riksidrottsförbundet. 2010.
5. Peterson, T. Swedish Soccer is Searching for Talent but finding Age. Idrottsforum. http://www.idrottsforum.org/articles/peterson/peterson040831_eng.pdf . 21 maj 2010.
6. Ferry, M. & Olofsson, E. Ämnet specialidrott i gymnasieskolan: en utvärdering av ämnet läsåret 2008/09. Stockholm: Riksidrottsförbundet. 2009.
7. Wellard, I. Sport, Education and Society. 2006. 11:311.
8. Riksidrottsförbundet. Remissvar på Skolverkets förslag till nya ämnesplaner samt ämnen och kurser i inriktningar och programfördjupningar. Stockholm. 2010. s. 4.
9. Fahlström, P.G. Att finna talang och utveckla talang - en studie av specialidrottsförbundens talangverksamhet. RF FoU-rapport Stockholm, Riksidrottsförbundet, 2011:2.
10. Carlsson, R. Vägen till landslaget : en retrospektiv studie av framgångsrika ungdomar i sju idrotter. Stockholms universitet, 1991.

Kontakt

stefan.lund@lnu.se

prestationskriterier har heller ingen rätt att delta i ämnet specialidrott inom gymnasieskolans ramar. En rimlig tolkning är att de utbildningspolitiska syftena om att höja gymnasieutbildningens kvalitet och nationella likvärdighet inte kan nås ifall processen inte tar form via social differentiering. En logisk följd av resonemangen innebär att det är de utvalda idrotts eleverna, de som definierats som dugliga och kompetenta nog att genomföra RIG eller NIU, som också kommer att få erfara ökad kvalitet och nationell likvärdighet i specialidrott.

Att hitta eller utveckla talanger

Idrottsutbildning får som sagts inte bedrivas av vem som helst och den är inte öppen för alla. Det är bara de gymnasieskolor som uppfyller specialidrottsförbundens certifieringskriterier och de mest lämpade eleverna, de med potential att bli elitidrottare, som kan antas till RIG och NIU. Elevselektionen bottnar i ungdomarnas tidigare idrottsprestationer, vilket antas skapa homogena idrottsklasser och därmed effektivisera och förbättra utbildningens utfall (2). I samband med att den gymnasiala idrottsutbildningen orienteras mot elitidrott, och därmed ett urval av de mest lämpade, kommer frågan om talangidentifikation att få särskild betydelse. Identifikationen av de bästa och mest lämpade ungdomarna hamnar i centrum inom detta utbildningssystem. Den principen har sedan länge praktiserats inom riksidrottsgymnasierna. De har emellertid kompletterats av lokala idrotts-gymnasier där ungdomar, oberoende av tidigare elitidrottsliga erfarenheter, haft möjlighet att välja specialidrott som individuellt val. En viktig skillnad mellan den tidigare idrottsutbildningen och den nya variant som landsätts hösten 2011 är att ämnet specialidrott inte kan läsas av alla elever. Idrottsrörelsen kan därför inte längre förlita sig på att ungdomar genom sina skilda utbildningsval hittar individuella vägar till idrottslig utveckling.

Det finns naturligtvis stora skillnader mellan olika idrotter, men det tycks generellt vara mycket svårt att identifiera talanger i 15-16 års ålder. Tomas Peterson har visat att uttagningar till elitläger i fotboll i hög grad baseras på ungdomars fysiska mognad. Ungdomar födda under

de sex första månaderna av året är starkt överrepresenterade i pojk- och flicklandslagssamlingar. Skillnaderna kvarstår inte på en senior landslagsnivå (5). I Magnus Ferry och Eva Olofssons studie visar sig detta strukturella mönster även i gymnasieskolans idrottsutbildning. Sju av tio elever vid RIG är födda under årets första sex månader (6). Det finns alltså mycket som tyder på att det finns ett samband mellan ungdomars fysisk och psykiska mognad och talangidentifikation.

Internationell forskning visar att det speciellt inom olika typer av idrottsutbildningar finns diskriminerande krafter som definierar vilka ungdomar som är dugliga och vilka som inte är det:

”Skolornas fokus på de som är dugliga, eller mer lämpade för att delta skapar en situation där många ungdomar diskrimineras på grundval av deras fysiska prestationer snarare än på deras villighet att delta i idrott.” (författarens översättning) (7)

Ur ett talangutvecklingsperspektiv kan vi med andra ord inte utesluta att de elever som i propositionstexterna omtalas som irrationella i själva verket utgör en viktig plattform för talangutveckling. Den utbildningspolitiskt förespråkade modellen till talangutveckling, där samliga ungdomar ska ta liknande vägar mot ett gemensamt mål är problematiskt vilket även Riksidrottsförbundet påpekar i sitt remissvar till Skolverket:

”Prestationsinriktad specialidrott måste kunna erbjudas även på lokal nivå. Det förslag som nu föreligger om Idrott och hälsa – specialisering, slår bort möjligheterna för acceptabla lokala alternativ för ett mycket högt antal prestationsinriktade ungdomar.” (8)

I sin studie kring olika specialidrottsförbundens talangutveckling menar Per Göran Fahlström att det sociala stödet kan ha stor betydelse för ungdomars idrottsliga utveckling (9). Det kan med andra ord vara viktigare att möta den idrottsaktive individen och ge honom eller henne tid och alternativa vägar för att uppnå sin potentiella nivå i lokalmiljön (10), än att som regeringspropositionen förespråkar – finna den som har talang.